

”האסון מנקודת מבטם”: הימין הלבן החדש בדרום אפריקה

יהונתן אלשך

הקדמה

במפקד האוכלוסין האחרון שערכה בשנת 2011 ממשלת דרום אפריקה, המדינה החמישית בגודל אוכלוסייתה ביבשת אפריקה, עמד מניין כלל האזרחים על 54,956,920. 80.5% מהם הזדהו כשחורים, ו-8.25% – 4,534,008 בני אדם – הזדהו כלבנים. מבין הלבנים, כ-61% הזדהו כדוברי אפריקאנס (אפריקאנרים) ו-36% הזדהו כדוברי אנגלית.¹ בימיו האחרונים של משטר האפרטהייד, בראשית שנות התשעים של המאה העשרים, חלקם היחסי של הלבנים באוכלוסייה היה כמעט כפול – כ-13% – ובשנות השישים הוא עמד על כ-20% מהאוכלוסייה. במשאל העם של 1992, מעט פחות משליש הלבנים בדרום אפריקה התנגדו לפירוק של משטר האפרטהייד ולשיתוף ההמונים הלא-לבנים בריבונות (Welsh 2010). בעקבות תבוסתם במשאל העם והדמוקרטיזציה שבאה בעקבותיו, הימין הלבן בדרום אפריקה לכוד לראשונה בגבולות הדמוגרפיים של המשקל האמיתי של תומכיו הפוטנציאליים ונדחק אל שולי הזירה הפוליטית והציבורית.

1 האוכלוסייה הלבנה בדרום אפריקה מורכבת משתי קהילות: האפריקאנרים דוברי האפריקאנס, שמזדהים כצאצאי המתישבים ההולנדים הבורים, ודוברי האנגלית. הלבנים דוברי האפריקאנס היו ועודם רוב הלבנים בדרום אפריקה. לשתי הקהילות היסטוריות שונות ותודעות פוליטיות שונות. שתי הקהילות נהגו מאותן זכויות יתר תחת משטר האפרטהייד, אך דוברי האנגלית היו מזוהים על פי רוב עם האופוזיציה הליברלית לאפרטהייד, שהיה ביסודו פרויקט של הלאומיות האפריקאנית. לאחר הדמוקרטיזציה של דרום אפריקה, עם מפץ הזהות הלבנה (Steyn 2001) שלאחריה, הגבולות בין הקהילות החלו מיטשטשים. הימין הלבן החדש בדרום אפריקה מדבר בעת ובעונה אחת בשם זכויות דוברי האפריקאנס, קהילה שרובה לא-לבן, ובשם זכויות הלבנים – האוכלוסיות בעלות זכויות היתר לשעבר – ובעצם שב ומעלה את המטונימיה הקלאסית של ימי האפרטהייד בין האפריקאנר והלבן הדרום-אפריקני בכלל. לסקירה קצרה על ההיסטוריה של דרום אפריקה ראו אלשך 2014.

מאמר זה מציע ניתוח ביקורתי של כמה תמות יסוד באידיאולוגיה של הימין הלבן החדש, כפי שזו התפתחה במהלך 25 השנים שחלפו מאז הדמוקרטיזציה של דרום אפריקה. הניתוח הוא ביקורתי, שכן לצד נקודת מבטו של הימין הלבן החדש אני מבקש לספק בו גם את ההקשר הדרוש על מנת לעמוד על ההטיות, נקודות העיוורון והנחות היסוד הגזעניות שמכוננות ומכנות את אותה נקודת מבט. עם זאת, אני משתדל להציג אותה באופן קוהרנטי ואמפטי. ברצוני להציג את נקודת מבטו של הימין הלבן החדש בדרום אפריקה מעבר למה שארלי הוכשילד מכנה "חומת האמפתיה" (Hochschild 2016), שהיא התוצר הבלתי נמנע אולי של יריבות פוליטית. בייחוד אני מבקש לתאר את החרדה הגזעית שהאידיאולוגיה של הימין הלבן החדש בדרום אפריקה ממשיגה, מטפחת ומפיצה, ולהראות שזוהי חרדה שנטועה באובדן – אובדן של זכויות היתר, של הון יוקרה סימבולי, של לאומיות אפריקאנית, של מולדת כפי שנדמתה ודומיינה בטרם הוסרו גדרות האפרטהייד. על כן המאמר כתוב לכל אורכו בשני קולות: האחד משמיע את עמדתו של הימין הלבן החדש, מציג אותה ומסביר אותה לפי ההיגיון שלה, והשני מציג נתונים היסטוריים וחברתיים ומציע לה הסברים פוליטיים ואידיאולוגיים חיצוניים.

לימין הלבן החדש בדרום אפריקה חשיבות שחוצה את גבולותיו הטריטוריאליים. הוא מייצא לתנועות ולפעילי ימין חדש בצפון אמריקה, באירופה ובאוסטרליה את הנרטיב שלפיו הנס הדרום-אפריקני – דמוקרטיזציה בדרכי שלום, בלחץ קהילת המצפון הבינלאומית – נכשל. הוא מספק לתנועות הימין החדש בעולם, מארצות הברית ועד אוסטרליה, דימוי אפוקליפטי שבו האדם הלבן הוא מיעוט נרדף ונכחד תחת הרודנות של כשל המשילות במדינת הרוב השחור. במובן הזה, החרדה, האובדן והזעם בחוויית המציאות (lived experience) של אנשיו מזינה את חוויית המציאות של לבנים החווים עצמם כמיעוט נרדף ואפילו נכחד בארצות שבהן הם למעשה רוב הגמוני.

אני מבקש לתאר את הלך הרוח האידיאולוגי הזה, כפי שהוא מופיע בחרדה מפני ג'נוסייד של האדם הלבן ובתסכול ובהתמרמרות לנוכח החיים תחת שלטונה של "אתנוקרטיה שחורה". חרדות מפני הכחדה גזעית רדפו את הלאומיות האפריקאנית מראשיתה, וביתר שאת מאז התבוסה במלחמה הדרום-אפריקנית ב־1902 (Giliomee 2003; Nasson 2010), אולם כעת הרגשות הפוליטיים הללו מובעים לראשונה כתביעותיו של מיעוט נרדף. ב־25 השנים האחרונות האוכלוסיות הלבנות בדרום אפריקה, ובייחוד דוברי האפריקאנס המזדהים כאפריקאנים, החלו מדמיינות את עצמן מחדש כמיעוט והן מאמצות אסטרטגיות וטקטיקות קהילתיות ופוליטיות של מיעוט (Alsheh and Elliker 2015). תופעה זו מנוגדת לאידיאולוגיה של משטר האפרטהייד, שהכחישה את היותו של האפריקאנר, והאדם הלבן בכלל, מיעוט בדרום אפריקה.

התהליך שבו קהילה הגמונית לשעבר לומדת להכיר את עצמה כמיעוט, חוקרת את האפשרויות וההזדמנויות הטמונות במעמד המיעוט ומתוודעת לחולשות, לפגיעות

ולסכנות שבו איננו אנקדוטה אזוטריה. אדרבה, הרבה מהפוליטיקה בת זמננו באירופה ובצפון אמריקה, ובייחוד גל הפופוליזם הלאומני, מצטיירת כתגובה לחרדה מפני נסיגה אל מעמד של מיעוט. הרטוריקה של הימין הלבן החדש בדרום אפריקה דומה מאוד לזו של בני בריתו בפועל – הימין הפופוליסטי בן זמננו (van Zyl-Hermann 2018). הדבר ניכר בייחוד בנוסטלגיה לתור הזהב שבין שנות החמישים לשנות השבעים במדינת הלאום ההומוגנית בתקופה שלפני הגלובליזציה. אלא שבניגוד לימין הפופוליסטי בן זמננו, הדוחה את הרב־תרבותיות ואת התפיסה כי לאום הוא פסיפס של מיעוטים, הימין הלבן החדש מבקש להחליש ולבזר את כוחה של המדינה לטובת אוטונומיה של קהילות מקומיות וזכויות תרבותיות קולקטיביות. לעומת הימין הפופוליסטי, שנדרש למושגים כגון "זכויות הרוב" (majority rights) (Orgad 2015), הימין החדש חופשי להשתמש במשאבים החוקתיים והשיחניים – אם לא בתועפות האמפתיה הפוליטית – שפותחו זה מכבר לשם שימורן וקידומן של זכויות מיעוטים (Henrard 2002).

במובן הזה הימין הלבן החדש בדרום אפריקה הוא חלק מהימין החדש הגלובלי, שהחל מאמץ ומתאים לצרכיו כלים פוליטיים שגובשו במחצית השנייה של המאה העשרים כדי לקדם זכויות של מיעוטים ושל קבוצות זהות מופלות ומדוכאות. כך, לדוגמה, הוא תובע להעניק לנקודת המבט שלו – לאמת, כפי שהיא לדידו – את אותו ערך אפיסטמולוגי ואותה אהדה פוליטית אפריורית המוענקים לנקודת המבט של מיעוטים. אבל יותר מכול, אי־הנוחות מתעוררת כשרואים כיצד הימין מאמץ את שפת המיעוטים מאחר שהיא מאפשרת לו לשוב ולהציג את עקרון היסוד שארנסט גלנר הציב בלב הלאומיות המודרנית: האגואיזם הקרוש (גלנר 1994).

Die Suidlanders

ב־22 באוגוסט 2018 נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ הזדעזע, לכאורה, מכתבה בתוכניתו של טאקר קארלסון ברשת פוקס ניוז, אשר העלתה את הטענה כי קרקעות מופקעות מחוואים לבנים בדרום אפריקה ללא פיצוי וכי מתחולל בהם הרג רחב היקף (Fox News 2018). טראמפ מיהר להורות לשר החוץ מייק פומפיאו לבחון את העניין, או כך על כל פנים טען בהודעה שפרסם בטוויטר מייד לאחר שסיים לצפות במשדר. עיקרה של הכתבה היה ריאיון קצר שערך קארלסון עם האנליסט מריאן טאפי (Tupy) ממכון קאטו, מכון המחקר הליברטריאני בושינגטון. הכתבה סילפה את העובדות: דיונים סוערים על האפשרות להפקיע ללא פיצוי קרקעות בבעלות לבנה, ועל תיקון החוקה שיידרש לשם כך, אכן מתקיימים מאז 2018, מאז ראשית כהונתו של נשיא דרום אפריקה סיריל ראמאפוסה (Ramaphosa), אבל בניגוד לנאמר בכתבה ובתגובתו של טראמפ, שום חוק לא נחקק ושום ארמה לא הופקעה עדיין.

רשת CNN, שביקשה לחשוף ולתעד את השפעתם של ארגוני לאומנות לבנה (white supremacy) על ממשל טראמפ, מצאה כי הכתבה הייתה שיאו של קמפיין מטעם פעילי ימין לבן חדש בדרום אפריקה, שהפיץ נרטיב מסולף על טיהור אתני ואפילו ג'נוסייד של האדם הלבן (McKenzie and Swails 2018). התחקיר התמקד בפעילי ארגון Suidlanders ("הדרומיים", באפריקאנס), שנוסף על הפעילות המקוונת הנרחבת באתר האינטרנט שלהם (www.suidlanders.org) גם נפגשו במהלך 2018 עם לאומנים לבנים בארצות הברית, באירופה ובאוסטרליה ונאמו בפניהם על קרב ההישרדות הנואש שהלבנים בדרום אפריקה מנהלים, כביכול. הקמפיין הצליח לפרוץ אל מעבר לחוגי הלאומנים הלבנים של הימין האמריקני ומצא אוזן קשבת גם במעוזו של הימין הליברטריאני, מכון קאטו.

ה-Suidlanders הם פעילי ימין לבן חדש שמתכוננים, בפועל וברצינות גמורה, למלחמת גזע אפוקליפטית ואוגרים נשק וציידה באתרים מבודדים בעומק הפריפריה של דרום אפריקה. הם יודעים שהגיעה השעה להתכונן, כי מרחץ הדמים הגזעי הופיע לפני יותר ממאה שנה בחזיונותיו של האיכר והנביא ניקולס פאן רנסבורג (van Rensburg) (Snyman 2006). ון רנסבורג היה איכר אפריקאני ששימש כנביאו של הגנרל קוס דה לה ריי (de la Rey) במלחמה בין הרפובליקות האפריקאניות לאימפריה הבריטית בשנים 1899-1902 (המלחמה הדרום-אפריקנית, שנודעה בעבר כמלחמה האנגלו-בורית). על בסיס נבואותיו של ון רנסבורג, הוליך דה לה ריי את אנשיו אל מותם בהתעקשו על מאבק גרילה חסר סיכוי גם זמן רב אחרי שהכוחות האפריקאנים הובסו כליל על ידי האימפריה הבריטית (Nasson 2010). הפרשנות המקובלת של נבואת ון רנסבורג גרסה למעשה שהג'נוסייד של האדם הלבן בדרום אפריקה יפרוץ בליל מותו של מנדלה (Myburgh 2013; Hyslop 1995), אבל חסידי ון רנסבורג נותרו מאמינים ודרוכים גם בחלוף שש שנים מקבורתו של אבי האומה הדרום-אפריקנית.

הגנרל דה לה ריי, שמעמדו באיקונוגרפיה של הלאומיות האפריקאנית מקביל לזה של יוסף טרומפלדור באיקונוגרפיה הציונית, ונביאו ון רנסבורג זוכים לפופולריות ניכרת בקרב הלבנים בדרום אפריקה. שיר קליט ופרודי על דה לה ריי הפך להמנון מקובל במשחקי ראגבי (van der Waal and Robins 2011; Baines 2013). נימתו האירונית של השיר ואופיו הפרודי מאפשרים לדור הלבנים שלאחר הדמוקרטיזציה, ובייחוד ללבנים דוברי האפריקאנס, לחזור ולבקר מתוך אמביוולנטיות בטוחה במיתוסים המחוללים והנטושים של הלאומיות האפריקאנית (Giliomee 2003; 2019).

ה-Suidlanders, לעומת זאת, אינם אמביוולנטים או אירונים כלל, וכך גם תוצאותיו של קמפיין המודעות למצוקתם-לכאורה של הלבנים בדרום אפריקה, שנערך בקרב הימין הלבן בצפון אמריקה, באירופה ובאוסטרליה. מאז יוני 2018 ממשלת אוסטרליה מנסה, ללא הצלחה בינתיים, להכריז על חוואים לבנים מדרום אפריקה כעל פליטי אלימות ורדיפה כדי להקנות להם קדימות בהגירה לאוסטרליה (Brown and Elton-Pym 2018). רוסיה כבר

אימצה מדיניות כזאת, ועל פי הערכות לא רשמיות, בין 10,000 ל-15,000 חוואים לבנים היגרו אליה מדרום אפריקה (Ferris-Rotman 2018).

נכונותו של טראמפ להפיץ תיאוריות קונספירציה חסרות אחריות שלקוחות הישר מדף המסרים של לאומנים לבנים (Hirschfeld Davis and Onishi 2018) נובעת מהערך האלקטורלי שמיוחס לדף המסרים הזה: הנרטיב של הימין הלבן הדרום-אפריקני, שלפיו האדם הלבן מנהל מלחמת הישרדות נואשת מול רודנותו המושחתת של רוב שחור ומול הצביעות הממאירה של שיח הצדק החברתי, מגשים את חרדות הגזע של הימין האמריקני, הרואה עצמו כמיעוט נרדף.

הדמוקרטיזציה של דרום אפריקה בראשית שנות התשעים נתפסה כניצחון מזהיר של משטר זכויות האדם והחוק הבינלאומי (Dubow 2012), אך בחלוף הזמן הזוהר פג. כעת, הצגתה ככישלון ממלאת את אותה פונקציה אידיאולוגית כמו נרטיב כישלון של כלכלות הגוש המזרחי (Niemietz 2019). המחסור הכרוני והניוון העמוק, כביכול, של הכלכלות הריכוזיות בדמוקרטיות הסוציאליסטיות שממזרח למסך הברזל משמש את אבירי השוק החופשי כבואם לפסול ולהוקיע כל ערעור או ביקורת על האידיאולוגיה הניאו-ליברלית. באותו אופן, המציאות העגומה בדרום אפריקה 25 שנה לאחר קץ האפרטהייד משמשת את הימין הפופוליסטי כבואו לפסול ולהוקיע מאבקים לשוויון זכויות גזעי. תנועת ANC (African National Congress), תנועת השחרור הלאומית הראשונה באפריקה, שנלסון מנדלה עמד בראשה, הייתה האחרונה באפריקה ששחררה את מולדתה מריבונות לבנה; ניצחונו של מנדלה בבחירות 1994 היה הרגע שבו הושלמה השבתה של אפריקה כולה לריבונות שחורה (The Black Reconquista). נרטיב כישלונה של דרום אפריקה נכרך על כן בנרטיב כישלונה של כל הדה-קולוניזציה באפריקה. ולדידו של הימין הלבן בארצות הברית, כישלונה הפוליטי של אפריקה מוכיח את האקסיומה הגזענית Blacks cannot govern – האדם השחור אינו מסוגל למשול.

הג'נוסייד הלבן

בשלושה באפריל 2010 נרצה יוג'ין טר-בלאנש (Terre'Blanche), ראש ארגון הטרור Afrikaner Weerstandsbeweging) AWB, תנועת ההתנגדות האפריקאנית) ופרצופו של הימין הברדלני הלבן בדרום אפריקה מאז שנות השבעים (Kemp 2008). הוא הוכה למוות בידי שניים מעובדי החווה שלו. טר-בלאנש היה משורר ותעמולן גזעני ששלהב בכישרון לא מבוטל את קהל תומכיו בנאומים רוויי אסתטיקה צבאית על דם, גזע ואדמה. דמותו הדמונית-פתטית תועדה בשני סרטים דוקומנטריים בריטיים: *The Leader, His Driver, and the Driver's Wife* (Broomfield 1991) ו-*His Big White Self* (Broomfield 2006). הבמאי של שני הסרטים, ניק ברומפילד, לא הסתיר את הסלידה המשועשעת שחש כלפי טר-בלאנש ותומכיו, שהצטיירו ב-1991 ועוד יותר מכך ב-2006 כשריד גרוטסקי לעידן

שחלף, כמו חפצי הממורביליה מהעידן הנאצי שהציפו את שוקי העתיקות לאחר נפילת הגוש המזרחי.

גופתו של טר-בלאנש, שהיה בן 69 בהירצחו, הופשטה והושחתה כליל. הרוצחים לא ניסו להסתיר את שעשו. האשם העיקרי ברצח, כריס מלאנגו (Mahlangu), הודיע לשאר עובדי החווה שכעת הוא הבוס, ולאחר מכן אפילו התקשר למשטרה והתרברב במעשיו. זה היה רק אחד מ-80 מקרי רצח של חוואים לבנים ומ-532 מקרי תקיפה בחוות בבעלות לבנה שהתרחשו באותה השנה בדרום אפריקה. לדוגמה, ב-16 בדצמבר נרצח יוהאן שומן (Schoeman), איכר בן 86: פורצים קשרו אותו לאחורי טנדר וגררו אותו בנסיעה ברחבי החווה עד שמת. שבועיים לפני כן, החוואי אטי פוטחיטר (Potgieter) נדקר 151 פעמים בפני אשתו ובתו בת השנתיים. תוקפיו המשיכו ושחטו את הפעוטה, ולבסוף אנסו ורצחו את האם, וילמה.

על פי ארגון הימין הלבן החדש, AfriForum, מאז סופו של משטר האפרטהייד נרצחו בדרום אפריקה 1525 חוואים לבנים.² מספרם הכולל של החוואים הלבנים בדרום אפריקה צנח דרמטית מאז ראשית שנות התשעים וירד בלא פחות מ-80%. במידה רבה, החוואי הלבן האפריקאנר, הבור (Boer), שהיה האידיאל המכונן של הלאומיות האפריקאנית ואחת מדמויות המפתח בהיסטוריה של אפריקה הדרומית, כמעט שנעלם (Giliomee 2003; 2019). הימין הלבן החדש מוטרד מהצטמקות והתפוררות עולמו של האדם הלבן בדרום אפריקה, שהיא כביכול המעוז האחרון והנואש של 350 שנות התיישבות לבנה ביבשת אפריקה כולה, ומתאר אותה כג'נוסייד של האדם הלבן. מנקודת מבטם, היומיום הדרום-אפריקני ב-25 השנים האחרונות הוא סיפור הכחדתו של האדם הלבן והחרבת מורשתו בדרום אפריקה.

תיאוריות קונספירציה בולטות בשיח הימין הלבן החדש גורסות שמלכתחילה הייתה תוכנית להכחדת האדם הלבן בדרום אפריקה, בטקטיקה דומה לזו ששימשה ברואנדה את המזדהים כהוטו לרצוח כ-800,000 איש שזוהו כטוטסי (Myburgh 2013). אחרים טוענים שגם אם ג'נוסייד של הלבנים מעולם לא היה הכוונה המקורית, כישלונה המתמשך והמעמיק של דרום אפריקה והמציאות הפוליטית שנוצרה בה נידונו לכפות על הממשלה במוקדם או במאוחר להקריב את המיעוט הלבן כשעיר לעזאזל. הפיתוי הפופוליסטי לפנות נגד הלבנים באשר הם ילך ויגבר ככל שהמדינה תוסיף להיכשל ולתסכל את הרוב השחור, שאמנם מצפה עדיין בסבלנות לשיפור הדרמטי ממצאות ימי האפרטהייד, אך סבלנותו נשחקה עד דק (Johnson 2015).

שיעורם של הדרום-אפריקנים ממוצא אירופי, כלומר לבנים, הצטמק בחמישים השנים האחרונות מחמישית מהאוכלוסייה ל-8%. כ-1,200,000 לבנים היגרו מדרום אפריקה

מאז הדמוקרטיזציה. מאז ראשית כהונתו של ראמאפוזה חלה עלייה של כ-20% בהגירה אל מחוץ למדינה – כ-25,000 נפש בשנה, 85% מהן לבנים. הלבנים נוכחו לראות כיצד הדמוגרפיה מכתובה את הפוליטיקה וההיסטוריה, וחוו על בשרם את האופן שבו שקיעה דמוגרפית מואצת מובילה לנקודות מפנה פתאומיות במבנה הכוח הפוליטי (Welsh 2010). דרום אפריקה כולה מלאה בחורבות עידן האפרטהייד. המחוזות, הערים והרחובות נקראים בשני שמות, שכונות ואזורים שלמים התרוקנו כליל מלבנים, התשתיות בלויות עד כדי חורבן, אזורי תעשייה ומכרות עומדים נטושים. עברה הלבן של דרום אפריקה נוכח ומלנכולי, אנטגוניסטי לדרום אפריקה הדמוקרטית. הנוסטלגיה הרעילה לחיים הלבנים בימי האפרטהייד והאבל האסור על חורבנם של אותם ימים לבנים ועל אובדן הלאומיות האפריקאנית (Truscott 2011) מזינים בקרב חלק מהלבנים חרדה קיומית ותחושת חורבן נורא שמתקרב.

אחת הגרסאות הפופולריות של תיאוריית הקונספירציה בדבר הג'נוסייד הלבן, שנפוצה בקרב חוגי ימין לאומני לבן, היא תיאוריית ההחלפה (Bowles 2019), הגורסת כי האדם הלבן מוחלף בהדרגה באנשים לא-לבנים באמצעות הגירה ומדיניות אפליה מתקנת. דרום אפריקה בת זמננו מציגה לימין הלבן הגלובלי תמונה של עולם שהתרחשה בו החלפה כזאת. המיעוט הלבן ממשיך להתכווץ בהדרגה, בשעה שכל שאר הקהילות האתניות-גזעיות גדלות. בד בבד, אורבניזציה שהואצתה מאז פירוק האפרטהייד ומדיניות מכוונת ומוצלחת שנועדה ליצור מעמד בינוני וגבוה של שחורים ושל בני המיעוט ההודי ממשיכות לדחוק ולסחוף לשוליים את האוכלוסיות הלבנות.

משטר האפרטהייד הצליח להרים כמעט את כל האוכלוסייה הלבנה אל מעל לקו העוני, אך מאז הדמוקרטיזציה שבו והופיעו עניים לבנים. כ-300,000 איש המזדהים כלבנים חיים כעת בעוני (Chitonge and Mazibuko 2019). עניים חדשים אלו מצאו עצמם בתחתית סדר העדיפויות של המדינה, בסופו של התור שממתינים בו 30,400,000 עניים שחורים, שהם כ-55.5% מהאוכלוסייה. מאז ייסודה של דרום אפריקה המודרנית, העובדה כי יש בה לבנים עניים "מכדי לחיות ברמת חיים התואמת את גזעם" (Welsh 2010) נתפסה בעיני האוכלוסייה הלבנה כשערורייה וכאיום חמור על תמונת העולם הגזעית שניצבה בתשתית הסדר החברתי. מספרם של קבצנים וחסרי בית לבנים הולך וגדל, ועל רקע מסורת החרדה מהעוני הלבן, נוכחותם מזינה אף היא את התחושה שהשמש שוקעת על האדם הלבן בדרום אפריקה.

החרדה מפני ג'נוסייד והאבל על כל שאבד הם אמנם רגשות פוליטיים כנים בקרב תומכי הימין הלבן החדש, אבל העובדות בשטח אינן תומכות כלל בסיפור ההכחדה והחורבן הזה. על פי ממשלת דרום אפריקה, גם כיום, כעבור 25 שנה מהדמוקרטיזציה, לא פחות מ-72% מהקרקעות נתונות עדיין בבעלות לבנים. שחורים, לעומת זאת, מחזיקים ב-4% מהקרקעות

אף שהם מהווים 80% מהאוכלוסייה. הדבר עומד בניגוד בוטה להבטחותיה המפורשות של מפלגת השלטון ANC לחלק מחדש 30% מהאדמות כבר במהלך העשור הראשון לדמוקרטיה.

נתונים אלו, העולים מסקר בעלות על אדמות שערכה ממשלת דרום אפריקה ב-2017, אינם כוללים את הקרקעות שבבעלות המדינה. כל הקרקעות שנרכשו מבעליהן הלבנים בתהליך החלוקה מחדש של האדמות מאז 1994 נותרו מאז בבעלות המדינה ועל כן לא נכללו בסקר כאדמה בבעלות פרטית הניתנת לזיהוי גזעי. הסקר גם לא כלל אדמות שהבעלות עליהן היא בידי חברה או ישות משפטית אחרת, מאחר שאלה אינן ניתנות לשייך גזעי. אך גם בהינתן סייגים מתודולוגיים אלו, הנתונים אינם עולים בקנה אחד עם נישול רצחני של לבנים. אי-השוויון המחריד והנישול ההיסטורי שהם מתעדים, לעומת זאת, יכולים להסביר משהו מהזעם הפוליטי.

הצניחה הדרמטית המתרחשת מאז ראשית שנות התשעים במספרם של החוואים הלבנים והחוות הלבנות נובעת בעיקר מירידת קרנן של חוות משפחתיות לטובת חוות ענק מסחריות (שרובן ככולן בבעלות לבנה), תהליך שכלל אינו ייחודי לדרום אפריקה. על פי הלשכה הדרום-אפריקנית לסטטיסטיקה, ההכנסה הממוצעת למשק בית לבן ב-2015 עלתה פי שלושה ויותר על ההכנסה הממוצעת למשק בית ממוצע במדינה, ועמדה על פי שישה כמעט מההכנסה הממוצעת למשק בית שחור. שיעור האבטלה בקרב לבנים ב-2014 עמד על 7.3%, לעומת 25.4% בקרב כלל האוכלוסייה ו-28.6% בקרב שחורים. מאז הדמוקרטיזציה עלתה הפשיעה האלימה בדרום אפריקה לרמות קיצוניות, אבל לבנים נהנים מרמת הביטחון האישי הגבוהה ביותר במדינה, בעיקר מפני שידם משגת לרכוש שירותי אבטחה פרטיים שממלאים את מקומה של המשטרה הכושלת (Singh 2016). מאותה הסיבה הם נהנים משירותי בריאות וחינוך טובים בהרבה מהממוצע (Coovadia et al. 2009).

מאז הדמוקרטיזציה נרצחו 1,525 חוואים לבנים, אבל באותה תקופה נרצחו בדרום אפריקה חצי מיליון איש. במילים אחרות, אין שום ראייה אובייקטיבית לג'נוסייד או לסכנת ג'נוסייד המאיימת על לבנים בדרום אפריקה. המיעוט הלבן היה ונותר השבע, הבריא, המשכיל והמשגשג מבין הקבוצות האתניות-גזעיות במדינה. יתר על כן, בשנים האחרונות נכשלה המדינה במניעתה של אלימות רצחנית רחבת היקף ואירע אף שנקטה בעצמה אלימות כזאת, אבל בכל המקרים האלימות הופנתה כלפי אוכלוסיות שחורות. במאי 2008, למשל, פרעו המונים במהגרי עבודה ממוזמביק, זימבבואה ומלאווי. 62 איש מתו במהלך המהומות ומאות נפצעו, רכוש בבעלות מהגרים נבזז והוחרב, ועשרות אלפי מהגרים אולצו להימלט מדרום אפריקה (Dodson 2010; Neocosmos 2010). פוגרומים במהגרי עבודה מארצות אפריקניות מוסיפים להתרחש גם כיום. דוגמה בוטה הרבה יותר היא תגובת המדינה לשביתה במכרה אלומיניום בעיירה מאריקנה באוגוסט 2012: כוחות הביטחון הרגו אז 47 כורים ופצעו 87 איש, כולם שחורים (Alexander et al. 2012). זהו טבח באוכלוסייה אזרחית

שאינו נופל בחומרתו מהטראומות הטרנספורמטיביות של המאבק במשטר האפרטהייד במהומות שארפויל ב-1960 ובמהומות סוּטו ב-1976 (Welsh 2010). לפיכך, בקרב הרוב השחור עלילת הדם בדבר ג'נוסייד של הלבנים בדרום אפריקה מעוררת זעם, בעיקר משום חומרתה של האלימות הקסנופובית נגד מהגרים אפריקנים ומשום שאלימותה של המדינה הדרום-אפריקנית הדמוקרטית – בין שהיא מופנית נגד שביתות כורים ובין שהיא מכוונת נגד הפשע – מוקדשת בסופו של דבר לשימור זכויות הקניין של הלבנים (ובינתיים גם של אליטה שחורה, ששיעורה היחסי באוכלוסייה כשיעורם של הלבנים) מפני ההמונים חסרי הכול, הצובאים על הגדרות.

רצח החוואים הלבנים עורר את תומכי הימין הלבן בדרום אפריקה, ובייחוד את שוליו הקיצוניים בראשותו של טר-בלאנש. תאוריית הג'נוסייד, מצידה, מעוררת זעם בקרב הרוב השחור. לכן לא היה זה מפתיע שמייד לאחר הירצחו של טר-בלאנש נזעק נשיא דרום אפריקה דאז, ג'ייקוב זומה (Zuma), לגנות את הרצח וקרא לאחוּוה ולפיוס בין הגזעים. במשפט רוצחיו של טר-בלאנש, תומכיו אנשי ה-AWB שרו מהיזיע את ההמנון הדרום-אפריקני הישן, ולעומתם פעילי מפלגת השלטון ANC ופעילי מפלגת השמאל הרדיקלי EFF ("לוחמי החירות הכלכלית") שרו שירים מימי המאבק באפרטהייד. אחד השירים ידוע לשמצה בכך שהוא קורא להרג הבור. לרגע נדמה היה שמלחמת הגזע שטר-בלאנש חרחר במשך ארבעה עשורים עומדת להתלקח. אבל המתח הפוליטי התפוגג במהירות כשמשפחתו של טר-בלאנש נחפזה להודות שהעובדים זעמו על הלנת שכר מתמשכת, בניסיונה להשתיק את טענותיו של הנאשם כריס מלאנגו שהאשים את טר-בלאנש באונס ובניצול מיני מתמשך שלו ושל עובדים שחורים אחרים.

כך קרסה המסגרת הפוליטית לסיפור הרצח של טר-בלאנש, והוא התגלה לבסוף כמקרה פרטי של אלימות שנסיבותיו האישיות והמקומיות עומדות בסתירה מביכה לעקרונות המקודשים-לכאורה שטר-בלאנש חי לאורם – טאבו על מין מחוץ לנישואים, טאבו על מין בין-גזעי, טאבו על משכב זכר. אבל המקרה הזה אינו יוצא דופן בין מקרי רצח החוואים שאירעו מאז 1994. ג'וני שטיינברג, שחקר רצח שאירע בחווה בפרובינציית קוואזולו-נטאל בשנת 1999 (Steinberg 2002), עמד על אופיים האמביוולנטי של מקרי רצח של חוואים לבנים. בשורה התחתונה אמנם מניעיהם פרטיים ומקומיים, אך האלימות העודפת והמחרדה שמאפיינת אותם מקנה להם ראוּוה פוליטית שאי-אפשר להתעלם ממנה. שטיינברג תיאר את ההקשר המורכב והמקומי של רצח חוואים לבנים ואת האופנים שבהם המאבק הגזעי הכולל בדרום אפריקה מגויס ומנוצל כמשאב טרורי ופוליטי. אצל המעורבים שראיין הוא מצא איבה גזעית כנה ומודעות לזירה הלאומית ולהקשר הפוליטי, אך העניין היה רחב ועמוק הרבה יותר ונשזרו בו אינטרסים כלכליים, חיסולי חשבונות עבר, משמעויות סמליות ויחסי כוח מסועפים.

המסגור הפוליטי הגזעני, החלקי והאינסטרומנטלי של המקרים, על אף הקשריהם הקונקרטיים המורכבים, הוא כלי אידיאולוגי שמאפשר לחבר אירועים יחידים ומקומיים לכלל רצף ותופעה כוללת. כלומר, נרטיב הג'נוסייד הלבן ועצם קריאתם של מקרי הרצח כתופעה כוללת, ואפילו כעדות לג'נוסייד, מבוססים על אילוץ אינסטרומנטלי של אירועים מקומיים מורכבים לכדי דפוס כולל דרום-אפריקני עד כדי שזירתם בנרטיב של הלאומנות הלבנה הגלובלית. עם זאת, כריסטיאן גרלאך (Gerlach 2010) הראה שזהו דפוס חוזר ונשנה בשורה של מקרי רצח המוני ואפילו ג'נוסייד מאז מלחמת העולם הראשונה, והוא התרחש למשל ברואנדה (Fujii 2009) ובמלחמת האזרחים ביוון (Kalyvas 2006). כלומר, עצם החשיפה שהמסגור הפוליטי הגזעני הוא רדוקטיבי וכוזב – ושאינן כוונה ממלכתית מארגנת ואחראית מאחורי מקרי הרצח – איננה מבטיחה מאום כשלעצמה.

עצם הקישור בין חלוקה מחדש של האדמות בדרום אפריקה ובין ג'נוסייד של האוכלוסייה הלבנה פוסל מראש כל דיון בחלוקה מחדש של קרקעות או מדיניות שתאזן את מבנה הבעלות על הקרקעות, מכיוון שאלה מוצגים כקריאה לג'נוסייד. ככל שייטשטש הגבול בין התביעה לתיקון מבנה הבעלות על אדמות ובין הקריאה לרצח בעלי חוות לבנים, כך יקל יותר להרחיק תביעות שכאלה מהזירה הפומבית הלגיטימית. עניין הפקעתן של קרקעות חקלאיות בבעלות לבנה לצורך חלוקה מחדש עמד בליבו של נייר מדיניות שהוגש לממשלת דרום אפריקה ביוני 2018 מטעם ה-IRR (South African Institute of Race Relations), המכון הדרום-אפריקני ליחסי גזע (IRR 2018). ה-IRR הוא אחד הארגונים והקולות הליברליים הוותיקים ביותר במדינה וזה יותר מתשעה עשורים הוא פועל לביקורת על המדינה, הן תחת שלטון לבן והן לאחר הדמוקרטיזציה. המכון, המזוהה מאז ומתמיד עם המיעוט הלבן דובר האנגלית, מתנגד להתערבות יתר ממשלתית ורואה בשוק החופשי את הפתרון למצוקותיה של דרום אפריקה. בימי האפרטהייד היה המכון אחד הקולות האופוזיציוניים הבולטים ותמך בממשלת ה-NP ובמדיניותה, אך המפנה הליברטריאני של הימין הלבן החדש יצר קואליציה חדשה ובלתי צפויה בין המכון ובין המיעוט הלבן דובר האפריקאנס, הנאבק בהפקעת הקרקעות ללא פיצוי.

נייר המדיניות של ה-IRR מערער על הנרטיב שלפיו מאז ראשית ההתיישבות הלבנה בכף התקווה הטובה במאה השבע-עשרה ועד לראשית שנות התשעים של המאה העשרים התקיים רצף של נישול השחורים מאדמתם על ידי הלבנים. לעומת הדימוי של אוכלוסייה שחורה סטטית ופסיבית שמעברת את אדמתה ורועה את עדריה על אדמת אבותיה בשלווה שאננה מקדמת דנא ועד בואו של האדם הלבן המנשל, נייר המדיניות מציג היסטוריה תוזנית של מאבקים מתמשכים בין קבוצות אתניות ותהליכי נישול וגזל הדדי, שהאדם הלבן אמנם משתתף בהם אך עד לראשית המאה העשרים איננו גורם יחיד בהם ובוודאי לא גורם הגמוני. קודם לייסודה של המדינה הדרום-אפריקנית ב-1910 לא היה אפשר לראות באדם הלבן בדרום אפריקה גורם אחדותי ושלם, מה גם שבמלחמה הדרום-אפריקנית

(1899-1902) הייתה זו האימפריה הבריטית שטבחה באפריקאנרים ועקרה אותם מהאדמות שהם בשעתם גזלו מהאוכלוסיות שהיו שם לפנייהם. על פי נייר המדיניות, גזל אדמות מכוח עליונות צבאית היה פרקטיקה שגורה ומקובלת באזור והיא הופעלה כלפי כל האוכלוסיות, בלי קשר לצבע עורן, לדתן או לשפתן, ועל כן אין באמת מקום לראות בו חטא יסוד מכוון של המצוקה הדרום-אפריקנית.

מפלגת השלטון, ANC, הבטיחה כבר עם חיבורה של אמנת החירות (Freedom Charter) ב-1952 לחלק מחדש את האדמות (אלשך 2014); אבל נייר המדיניות של IRR קובע כי יש לייחס אותה רק לנישול שהתרחש אחרי 1913 ול"תיקונים" (מחיקת נקודות יישוב של שחורים באזורים שיועדו ללבנים) שנערכו בשלטון האפרטהייד בשנות השישים והשבעים, רובם כלפי המיעוט הצבעוני והמיעוט ההודי. משטר האפרטהייד, שהחל ב-1948, היה בעיקרו ובמהותו משטר של ניצול, ואילו עיקרו של הנישול התרחש בעשורים שקדמו לו (אלשך 2017). אם דרום אפריקה הדמוקרטית מבקשת לתקן את עוולות האפרטהייד, עליה להתרכז בנזקי הניצול וההפרדה – כפי שהמכון ליחסי גזע רואה אותם – ולא בסוגיית הנישול.

מערך הוודאיות הניאו-ליברלי שאפיין את שלהי שנות השמונים וראשית שנות התשעים של המאה העשרים, אשר התנה את גבולות האפשרי בדיונים על חוקתה של דרום אפריקה הדמוקרטית (Giliomee 2012), דחה מכול וכול הלאמת אדמות או תהליך של חלוקתן מחדש, בטענה כי יפרו וישבשו את זכויות הקניין והשוק החופשי בדרום אפריקה. על כן המודל שאומץ היה מבוסס על מכירה מרצון וקנייה מרצון: חוואים לבנים ימכרו את אדמותיהם במחיר שוק למדינה, וזו בתורה תחכיר אותם לאוכלוסיות חסרות האדמה. אלא שלפי נייר המדיניות, ב-25 השנים שחלפו היקף האדמות שנמכרו בשיטה זו הוא כ-10% מכלל הקרקעות במדינה, בניגוד להצהרתה של ANC ב-1994 כי היא מתכוונת לחלק מחדש 30% מהקרקעות – בראש ובראשונה משום שעיקרו של התקציב שיועד לעניין הופנה לתשלום משכורות לפקידים, ורק מיעוטו לרכישת קרקעות.

נייר המדיניות קובע ש-90% מהקרקעות שחולקו מחדש ננטשו עד מהרה והיו לשדות בור שאין בהם שימוש. כספו של הציבור מושקע בפועל בטרנספורמציה של חוות פוריות ופעילות לשממה עקרה, אגב צמצום עתודת המזון וצמצום של משרות וידע. בהיעדר השקעה בחינוך לחקלאות מודרנית ותמיכה מתמשכת ויעילה באוכלוסיות שחורות שמבקשות לשוב ולעבד אדמה, עצם החלוקה מחדש של הקרקעות אינה אלא הרס נקמני של מורשת האדם הלבן, מבלי לבנות במקומה אלטרנטיבה צודקת יותר.

אבל לעומת הנרטיב הזה המוצג בנייר המדיניות, כל תייר בדרום אפריקה רואה כבר בדרכו משדה התעופה מחנות ענק של מגורים ארעיים, שחיים בהם מיליוני מהגרים שמגיעים אל הערים הגדולות מהפריפריה וגם ממדינות אפריקניות אחרות. מחנות כאלה אפשר לראות בבהירות ובפירוט מחירדים סביב הערים הגדולות בדרום אפריקה, בתוכן

ובינות לאזורי המגורים (townships) שיועדו לשחורים, לצבעוניים או להודים במשטר האפרטהייד. פחות מ-15,000 מתושבי המחנות הם לבנים (Pogue 2019). פירוק משטר האפרטהייד הקים גל עצום של הגירה פנימית מן הבנטוסטאנים³ לשעבר אל הערים הגדולות, בתקווה להתפרנס ולהשיג מוביליות חברתית; אבל רוב המהגרים נותרו לחיות במחנות הארעיים, במצוקה ובתנאי סניטציה דומים לאלה שהתקיימו באזורים האלה בעת האפרטהייד, ולעיתים אפילו בתנאים גרועים יותר. נדמה כי אוקיינוס חסרי הבית שמקיף ומציף את הערים הגדולות בדרום אפריקה ממחיש את אי-השוויון המחריד בבעלות על אדמה במדינה.

בה בעת, חוואים לבנים מסוימים גילו בשנים האחרונות את הפוטנציאל הכלכלי הטמון בהקמתן של חוות ענק המיועדות לציד. בחוות אלו מגדלים חיות פרא מוגנות (אריות, נמרים, פילים), ואת הזכות לצוד אותן מוכרים לתיירים שנכונים לשלם סכומי עתק תמורת ההרפתקה. חוות אלו מציגות מודל חלופי למוסד שמורות הטבע, בבעלות פרטית ולמטרות רווח, ובעליהן טוענים כי הן תורמות תרומה משמעותית (בוודאי יותר מזו של המדינה) למאמצי שימור המגוון הביולוגי בדרום אפריקה. על אף שיח הימין הלבן החדש, המתלונן על חיסולן הנקמני של חוות פעילות ומשגשגות בבעלות לבנה, חלק מאותן חוות אינן אלא טריטוריות ענק שמשמשות כספארי פרטי לחברי האחוון העליון הגלובלי שמבקשים לשחק בציד חיות גדולות.

אפשר להבין את רצונם של ההמונים הדרום-אפריקנים בחלוקת קרקעות צודקת יותר, אבל ספק רב אם רוב חסרי הרכוש המתגוררים במחנות סביב הערים הגדולות יהיו מעוניינים לשוב אל הפריפריה ולעבד חלקת אדמה, גם אם תינתן להם חלקה כזאת. מחקר של אנטון הרבר (Harber 2011) על מחנה דיפסלוט (Diepsloot), מחנה בין יוהנסבורג לפרטוריה שמתגוררים בו יותר מרבע מיליון איש והוא נודע לשמצה כאחד ממוקדי הפשע והאלימות הקסנופובית בדרום אפריקה, מתאר בבהירות את מה שיושבי המחנות מבקשים וצריכים – מגורי קבע, תעסוקה, ביטחון אישי ותחבורה ציבורית.

תהליכים דומים שהתרחשו במקומות אחרים, למשל בזימבבואה בשנת 2000 (Pilosoff 2012), וגם התהליך המתחולל מאז 1994 בדרום אפריקה, מראים כי ההמונים המנושלים אינם יכולים פשוט להחליף את קומץ החוואים הלבנים המספקים את התוצרת החקלאית. החקלאות המודרנית היא עתירת הון וידע ומבוססת על יתרון הגודל, ואינה תומכת עוד במודל של חוות משפחתיות קטנות, ולכן הפקעת אדמות וחלוקתן מחדש תוביל לקריסת

3 הבנטוסטאנים, או בשמן הרשמי Homelands, היו מדינות עצמאיות לכאורה שהקים משטר האפרטהייד מאז שנות השישים למען הקבוצות האתניות השונות שזוהו כשחורות. אלו היו טריטוריות זעירות, ולפעמים מחוסרות רציפות טריטוריאלית, שהיו תלויות לחלוטין במדינה הדרום-אפריקנית, לא הוכרו כמדינות על ידי הקהילה הבינלאומית ושימשו למעשה כאמצעי למנוע מהאוכלוסיות השחורות שלא נדרשו ככוח עבודה בדרום אפריקה להיכנס אל הטריטוריה שיועדה לאדם הלבן.

הייצור החקלאי – וזה לא זו בלבד שזהו אחד הסקטורים העיקריים של הכלכלה הדרום-אפריקנית, אלא הוא גם מקורו של המזון בדרום אפריקה. גם אם נניח שהבלתי סביר יקרה ושייתכן מעבר נטול אלימות ממודל של חוות ענק חקלאיות בבעלות תאגידית למודל של חוות משפחתיות זעירות, הרי בהיעדר הידע וההון הנדרשים לעיבוד אדמה יידרשו האנשים לשיטות עתירות עבודה ומעוטות פריון, ואלה לא יאפשרו לשמר את היקף הייצור הדרוש כדי למנוע רעב.

לא זו אף זו, הפקעת קרקעות ללא פיצוי תמוטט את אמון המערכת הבינלאומית במחויבותה של דרום אפריקה לזכויות קניין ולשוק חופשי ותחריב את הכלכלה הדרום-אפריקנית, כפי שאירע בזימבבואה בראשית המאה. ההמונים המנושלים אמנם רוצים לראות את האדם הלבן מנושל מאדמותיו ואת אלה שבות אל העם, אבל מדיניות הפקעה בלא פיצוי תוביל לחורבן ולאסון. הימין הלבן החדש בדרום אפריקה אינו מאמין שאפשר לסמוך על מחויבות הממשלה לניהול רציונלי, ובוודאי לא לניהול צודק, של הכלכלה והחברה. שוליו הקיצוניים מתכוננים להתמוטטות כוללת של הסדר החברתי, ומקווים שזו תביא עימה אפשרויות חדשות לחמושים בעלי יוזמה.

מסורת הימין הלבן בדרום אפריקה

אף שהתפכחות מתקוות ימי מנדלה היא תמה מרכזית בשיח של הימין הלבן החדש, יש המשכיות ארגונית וביוגרפית בין הימין האופוזיציוני מהימים שבטרם הדמוקרטיזציה ובין הימין הלבן החדש. קולות של ימין אופוזיציוני החלו נשמעים כבר בשנות השבעים, בתגובה לנכונותם הגוברת של ראשי ה-NP להודות כי יש לערוך רפורמות במשטר האפרטהייד. ב-1983 התפלגה ה-NP המפלגה השמרנית CP (Conservative Party), שייצגה בעיקר את מעמד הפועלים הלבן, הניזוק הראשון והעיקרי מפירוק משטר האפרטהייד (van Zyl-Hermann 2014). ה-CP זכה לתמיכתם של כ-30% מהאוכלוסייה הלבנה – כשיעור המתנגדים במשאל העם על פירוק האפרטהייד (Welsh 2010).

ההיסטוריה של ארגון "סולידריות" (Solidariteit/Solidarity), אחד הארגונים המרכזיים של המיעוט האפריקאני בדרום אפריקה, מדגימה היטב את קורותיו של מעמד הפועלים הלבן שם (van Zyl-Hermann 2014; 2018). "סולידריות", המוגדר רשמית כארגון חברה אזרחית נטול זיקה פוליטית שמקדם זכויות מיעוטים אך בפועל מזוהה עם הימין הלבן החדש, נוסד ב-1902 כארגון פועלי מכרות ללבנים בלבד. הפועלים הלבנים בדרום אפריקה הגנו על עצמם מתחרות מצד האוכלוסיות הלא-לבנות באמצעות הגבלתם של הלא-לבנים למשרות פועלים שאינן דורשות מיומנות. תמיכתם ב-NP ב-1948 הבטיחה את ייסודו של משטר האפרטהייד, שערך לסוף שנות השבעים קידם את האינטרסים של העבודה הלבנה המאורגנת. בשנות השמונים תמיכתם של הפועלים הלבנים עברה למפלגת ה-CP, ו"סולידריות" הפך מזוהה עם הימין הקיצוני. פירוקו של משטר האפרטהייד והשתלבותה

של דרום אפריקה הדמוקרטית בשוק הגלובלי הובילו לצמצום ניכר בייצור התעשייתי ולהיעלמותן של רוב משרות הצווארון הכחול במגזר המכרות והמחצבים, ולמעשה הביאו לסופו של מעמד הפועלים הלבן במדינה (van Zyl-Hermann 2014).

לאחר הדמוקרטיזציה, "סולידריות" המציא את עצמו מחדש כארגון עובדים כללי עם זיקה אפריקאנית (בניגוד לארגוני העובדים האחרים בדרום אפריקה, שרובם ככולם תומכים ב-ANC) וכארגון חברה אזרחית המקדם זכויות מיעוטים, בעיקר את זכויותיו של המיעוט האפריקאני ואת שפת האפריקאנס (שיש לציין כי רוב דובריה אינם לבנים)⁴. במאה העשרים ואחת החל הארגון להפעיל אתרי מדיה ומכון מחקר פוליטי, ומיצב את עצמו בזירה הציבורית כאופוזיציה חוץ-פוליטית (van Zyl-Hermann 2014; 2018).

אידיאולוגית, הימין הלבן החדש בדרום אפריקה הוא אנטי-מדינתי. בכך הוא נבדל מהימין הלבן המסורתי, או ליתר דיוק מהמסורת הפוליטית של הימין הלבן, וזאת במדינה שלאומנות לבנה עייצבה אותה יותר מכל מדינה אחרת לאחר 1945. שלא כמו בקולוניות מתיישבים אחרות – בצפון אמריקה, באוסטרליה או בניו-זילנד, למשל – בדרום אפריקה לא התפתחה מסורת פוליטית ליברטריאנית. בשיח הפוליטי בדרום אפריקה, הריבונות והשימוש במדינה ככלי לעיצובה של המציאות החברתית והכלכלית תמיד היו בבחינת המובן מאליו (Giliomee 2003).

צורת ההתיישבות בדרום אפריקה אמנם יצרה אזורי ספר מרוחקים שלא קיבלו כל שירות בפועל מהמדינה; בקולוניות מתיישבים אחרות, אזורים כאלה היו כר פורה להתפתחותו של טמפרמנט ליברטריאני. אבל הטראומה של המלחמה הדרום-אפריקנית (Nasson 2010) עקרה מהשורש כל סנטימנט אנטי-מדינתי שהתפתח באזורי הספר. במהלך המלחמה הפעילה האימפריה הבריטית נגד האוכלוסייה האזרחית האפריקאנית טקטיקות אדמה חרוכה וכליאת המונים במחנות ריכוז, שעד אז מעולם לא הופעלו על לבנים (van Heyningen 2013). החורבן המוחלט שהותירה המלחמה וזיכרון התבוסה צרבו בתודעה האפריקאנית את התפיסה כי ריבונות היא הכרח קיומי (Giliomee 2003). משטר האפרטהייד ראה במדינה כלי הכרחי, ולמעשה כלי יחיד, בהגדסתם של החברה, הכלכלה והמרחב על פי עקרונות ההפרדה הגזעית.

אבל הימין הלבן חדש הוא אנטי-מדינתי. הוא מבקש להעצים את חירויות היחיד והקהילה ובה בעת לצמצם ולבזר את המדינה, שבה הוא רואה גורם זר ועוין שיש להרחיק ולהחלישו במידת האפשר. מפנה אנטי-מדינתי זה מאפשר את הקואליציה עם האגף הליברטריאני בימין האמריקני. עם זאת, לדירוד של הימין הלבן החדש זוהי ליברטריאניות

4 רוב דוברי האפריקאנס בדרום אפריקה כיום מזדהים כצבעוניים (coloured). קהילתם מונה מעט יותר מ-5 מיליון איש, ומקורה בערבוב גזעי בין אוכלוסיות שחורות ולבנות שראשיתו במאה השבע-עשרה, עם התיישבות האדם הלבן בכף התקווה הטובה, ואחריתו בסוף המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים, באכיפתם היעילה ורחבת ההיקף של ההפרדה הגזעית והאיסור על מין בין-גזעי.

פוסט-אפוקליפטית משום שהדרישה לה נולדה מתוך התנאים שנוצרו לאחר האסון, כלומר לאחר הוויתור על הריבונות; המציאות האפוקליפטית היא חיים לבנים תחת ריבונות שחורה. כאן יש להזכיר שמשטר האפרטהייד בשעתו נזעק למנוע אפילו מראית עין של כפיפות לבן לשחור, וכדי למנוע מפועלים שחורים מיומנים לאייש עמדות ניהול וזטרות הוא היה נכון לשאת מחסור ארוך שנים בפועלים מיומנים (עד שנאלץ לסגת מעמדתו זו בשנות השבעים בגלל המחיר הכלכלי שלה). כלומר, הליברטריאניות של הימין הלבן החדש מבטאת רדיקליזציה נואשת ומרה של החירות, לא משום חיוב החירות כערך עליון ויחיד אלא לשם הישרדות והתגוננות מפני מדינה שמעתה תהיה לעולם זרה ועוינת.

הוויתור על הריבונות בלא תבוסה צבאית – האסון, מנקודת מבטו של הימין הלבן החדש – הוא האפוקליפסה שיצרה את תנאי מצב החירום הנוכחי. אולם החרדה מפני ההכחדה הממשמשת ובאה מנבאת אפוקליפסה נוספת שתשלים את האסון שהתרחש ב-1994. כעת הוא הזמן שבין הזמנים, נקודת זמן פנימית במהלכו של החורבן, האופיינית בסופו של דבר לכל תצורה של פוסט-אפוקליפסה. מצב החירום שלאחר החורבן מתקיים תמיד מול אופק מאיים של חורבן גמור ומוחלט עוד יותר. למעשה, גם משטר האפרטהייד ראה עצמו כמתקיים תחת תנאים פוסט-אפוקליפטיים. מפעל ההנדסה החברתית שקיים, הקולוסלי בהיקפו ובהיקף החורבן שהמיט על קורבנותיו, נדרש כדי לשחזר עבר של טוהר גזעי (שמעולם לא התקיים) ולמנוע אפוקליפסה של ערבוב גזעי מוחלט, שהייתה עתידה להתרחש לכאורה בן לילה אם לא תיכפה על דרום אפריקה הפרדה גזעית מדוקדקת. לטמפורליות הזאת יש יתרון אידיאולוגי מובהק: ההשלכות הקטסטרופליות של מה שכבר התרחש מצויות עדיין בעתיד, ועל בסיס חומרתן הצופה פני עתיד אפשר כבר כעת למסגר כאסון את מה שאבד.

חשוב גם לראות את האיכות הגזענית הספציפית שמכתימה את הליברטריאניות בעיני הימין הלבן בדרום אפריקה. לעומת האוכלוסיות הלבנות, הנעדרות מסורת ליברטריאנית, האוכלוסיות השחורות פיתחו תחת משטרי הנישול והניצול של האדם הלבן שפע פרקטיקות של התחמקות והתנגדות למנגנוני המדינה (state evasion) (Scott 2009), ואלה קיימים גם היום בבסיס התרבות הפוליטית בדרום אפריקה. בעיני הימין הלבן, הפוליטיקה שכנגד, על אף ולצד המדינה, היא זו של האדם השחור. אימוצה בימין הלבן מראה עד כמה הוא נואש, ואף ניצב בסתירה מביכה לאקסיומה הגזענית הקובעת שכישלוננו של הנס הדרום-אפריקני, וכישלון הדה-קולוניזציה של אפריקה כולה, מוכיחים כי Blacks cannot govern.

הימין הלבן רואה את ההיסטוריה והפוליטיקה כסיפורן של קהילות אתניות-גזעיות שנתונות במלחמת הישרדות נצחית ובלתי נמנעת. על כן, המדינה היא תמיד ובהכרח כלי שרת של קהילה אחת על חשבונן של אחרות. כל מדינה מודרנית היא בהכרח מדינת לאום במובנה כאתנוקרטיה; הדמוס, שבשמו ולמענו מתקיימת המדינה, יכול להיות רק קהילה אתנית גזעית ספציפית (Mann 2005; Yiftachel 2006). לפיכך, לשיטתו של הימין הלבן

החדש, המיעוט הלבן בדרום אפריקה לכוד בתוך מדינה שאינה שלו ואינה פועלת בשבילו וכך היא צפויה להישאר. בלא תקווה לחזור ולהחזיק בריבונות על המדינה, הפוליטיקה שנתרת לו היא פוליטיקה של הישרדות על אף המדינה ותחתיה.

הימין הלבן שואל כיצד ייתכן ש-60% מהלבנים תמכו בפירוק משטר האפרטהייד במשאל העם ב-1992, בהינתן המציאות הנוכחית. כיום, כעבור שנות דור, הוא מציג כאילוולת גמורה את נכונותם של הלבנים לוותר מרצונם החופשי על הריבונות ומתאר זאת כטעות שקשה להסביר את התרחשותה, והצגה זו של הדמוקרטיזציה בדרום אפריקה כמשגה בלתי סביר פוערת את החור שתיאוריות הקונספירציה בתורן נדרשות למלא. הנכונות להרפות מהריבונות ולהפוך למיעוט אכן איננה מובנת מאליה, ולכן הדמוקרטיזציה ממסגרת כנס – לא רק משום נכונותם של המדוכאים לסלוח ולהתפייס, אלא גם משום נכונותם של המדכאים לשעבר להפוך למיעוט בארצם של המדוכאים. כעת, משמוגו אשליות האליטה הליברלית הגלובלית, אסונו-לכאורה של המיעוט הלבן בדרום אפריקה ודימויו כמיעוט לבן נרדף הפכו לפופולריים במיוחד בקרב הימין הפופוליסטי הגלובלי בן זמננו.

חירות מהאתנוקרטיה השחורה

אחד הגורמים לתמיכתן של האוכלוסיות הלבנות בדרום אפריקה בדמוקרטיזציה בראשית שנות התשעים (Guelke 2005; Welsh 2010) היה "קונצנזוס ושינגטון" – מערך הוודאיות הניארו-ליברלי, שהיה אז בשיא יחירתו כשיח אימפריאלי (Serra and Stiglitz 2008). לשיטתו, כוחות השוק ומוסדותיו הגלובליים שחקו את ריבונותה של מדינת הלאום וצמצמו אותה לכלל ישות רגולטורית טכנוקרטית בעיקרה. בה בעת, גלובליזציה ערכית של דמוקרטיה ליברלית, בחסותם של משטר זכויות האדם והחוק הבינלאומי, הפלילה תפיסות אתניות-גזעיות של הדמוס לטובת מודלים של לאומיות מכילה ורב-תרבותית.

הדמוקרטיזציה של דרום אפריקה וארבע השנים הראשונות לכהונתו של נלסון מנדלה התבססו על חזון אומת הקשת בענן שהציג את האומה הדרום-אפריקנית כפסיפס מרהיב של קבוצות אתניות-גזעיות (המדינה מכירה ב-11 שפות באופן רשמי), השותפות יחדיו בריבונות על מדינת כל אזרחיה. חוקתה של דרום אפריקה הדמוקרטית ייסדה ב-2006 דמוקרטיה רב-גזעית ורב-תרבותית במקומה של מדינת הגזע הלבן, שהתקיימה למעשה, בתצורה כזו או אחרת, מאז ייסודה של הרפובליקה ב-1910 (Klug 2010).

חזון אומת הקשת בענן נגד כמוכן את אמונתו המכוננת של הימין הלבן בדבר היות המדינה המודרנית אתנוקרטיה בהכרח. הוא נגד גם את המסורות הפוליטיות שדגלו (מאותן הסיבות בדיוק) בלאומיות שחורה מדירה, שפעלו במסגרת ההתנגדות לאפרטהייד, לדוגמה תנועת PAC (Pan African Congress) (Howarth 1997). חשוב מכך, הוא גם עמד בסתירה למשימתה המכוננת של דרום אפריקה הדמוקרטית – תיקון מורשות משטר

האפרטהייד. קורבן הטראומה של האפרטהייד אמנם כונן כאזרח הפרדיגמטי של דרום אפריקה הדמוקרטית (בית-לחם 2011; Wilson 2001), אבל הגדרה זו סותרת את היותו של המיעוט הלבן חלק שווה מהאומה, שכן פירושה להציב את האינטרסים של האוכלוסיות הלא-לבנות – שלמען הסר ספק, מהוות יותר מ-90% מהאוכלוסייה – מעל האינטרסים של המיעוט הלבן. הסתירה שבין הכללת המיעוט הלבן בתוך האומה הדרום-אפריקנית שהיא מדינתם של שוררי משטר האפרטהייד יושבה, לכאורה, באמצעות מידת נדיבות הלב ורחבות הנפש (magnanimity), שזוהתה יותר מכול עם מנדלה.

ואכן, כבר כשעלה לשלטון יורשו של מנדלה, תאבו מבקי (Mbeki), התברר אופייה האמיתי לכאורה – ולשיטתו של הימין הלבן, אופייה הבלתי נמנע – של המדינה הדרום-אפריקנית: אתנוקרטיה שחורה (Johnson 2009). מבקי הכריז כי המדינה היא אמצעי לקידומו ולהעצמתו של הרוב השחור, ואת המיעוט הלבן (כ-8% מהאוכלוסייה) הוקיע כסיבה לעוניו ולמצוקתו של הרוב השחור וטען כי עליו לשלם על כך את המחיר (Mpfungu 2017). כפי שהתריע הימין הלבן לפני הדמוקרטיזציה, הצורך לתקן את מאה שנות נזקי מדינת הגזע הלבן (ואת נזקי הקולוניזציה שקדמה לה) נידון להדיר את האדם הלבן מהלאום הדרום-אפריקני, ולו במובן של הגדרתו כאזרח שלא-מגיע-לו (undeserving).

מבקי הציג חלוקה כזאת בדיוק, באמצעות מיסודה של הבחנה דיכוטומית בין אוכלוסיות מדוכאות היסטורית (historically oppressed) לאוכלוסיות פריבילגיות היסטורית (historically privileged) (Mpfungu 2017). ההבחנה הזאת היא כלי מוסדי המשמש ליישומה של מדיניות רחבה של העדפה מתקנת, שנועדה לשנות מהותית את ההרכב האתני-גזעי של עובדי המדינה וגם, במידה פחותה יותר, את הרכב הסקטור הפרטי (Johnson 2009). מדיניות ההעצמה הכלכלית השחורה (Black Economic Empowerment) היא במידה רבה הכלי היחיד שבאמצעותו דרום אפריקה הדמוקרטית פועלת לתיקון אי-השוויון הגזעי שהותירו מאה שנות מדינת הגזע (Tangri and Southall 2008). ה-ANC התחייבה שלא לפגוע בזכויות הקניין ובכלכלת השוק החופשי – זה היה תנאי לעצם המשא ומתן על הדמוקרטיזציה; לפיכך פנה ממשל מבקי לפעול למען חלוקה מחדש של העושר בדרום אפריקה באמצעות יצירתו של מעמד בינוני וגבוה שחור שכמעט כולו עובדי מגזר ציבורי, תוך דחיקתן של האוכלוסיות הפריבילגיות היסטוריות אל המגזר הפרטי.

מנקודת מבט כוללת, מדיניות ההעצמה השחורה איזנה באופן חלקי ומוגבל את מגרש המשחקים, שנותר מוטה לטובת הלבנים בגלל מנגנוני שימור פריבילגיה מבוססי הון (במובן הבורדיאני הרחב של המונח הון). אבל מי שחווה את תוצאות המחיקה הפתאומית של יתרונותיו המבניים ואת הקושי הפתאומי של תחרות במגרש מאוזן יותר, חש תחושה סובייקטיבית צורבת של אובדן ודיכוי. בעבור מי שהועדף מאז ומתמיד, אובדן הפריבילגיה נחוה כאפליה מקוממת. כפי שחוזה תיאוריית נקודת המבט הפמיניסטית (Hekman 1997; Hartsock 1998), כאשר הלבן חווה את המציאות מנקודת מבטו של מיעוט, שהמדינה לפתע

ולראשונה אינה פועלת למענו ולטובתו, אזי תגובתו קטסטרופלית. היעדר הפריבילגיה, התיקון האקטיבי של נזקי הפריבילגיה ההיסטורית והירידה בכוח הסימבולי מול אוכלוסייה לא-פריבילגית שחורה מעוררים בלבנים מסוימים חרדה לעצם קיומו של האדם הלבן ובעתה מפני ההכחדה הממשמשת ובאה.

מדיניות ההעצמה השחורה הצליחה ליצור מעמד בינוני וגבוה שחור. בשנת 2004 מנה המעמד הבינוני השחור 1.7 מיליון איש ועד 2013 צמח ב-250% ל-4.2 מיליון (World Bank 2018), ולטענת ה-ANC הגיע ל-6 מיליון בתחילת 2018. ב-2013 נמנו עם המעמד הגבוה 1.8% מהאוכלוסייה בדרום אפריקה ו-1% מהאוכלוסייה השחורה, ואילו עם המעמד הבינוני-גבוה נמנו 12.1% מכלל האוכלוסייה ו-7.4% מהאוכלוסייה השחורה. המעמד הבינוני-נמוך היווה 17.6% מכלל האוכלוסייה ו-17% מהאוכלוסייה השחורה. למעשה, בשנת 2013 25.4% מהאוכלוסייה השחורה השתייכו למעמד הבינוני או הגבוה, ורק 24% ממנה הוגדרו כמעמד פועלים. 45.7% מהאוכלוסייה השחורה השתייכו למעמד הנמוך (שם). במידה רבה, העמקתו והתרחבותו של אי-השוויון בשנים שלאחר הדמוקרטיזציה נבעו מכך שהצמיחה ב-25 השנים שחלפו מאז הושקעה ברובה (בין במתכוון ובין בדרך שחיתות) ביצירתו של מעמד גבוה ובינוני שחור. לפי תיאוריית החלחול הניאורליברלית (Trickle-Down Economy), העושר היה אמור למצוא את דרכו מטה אל ההמונים, אך בפועל, יותר ממחצית האוכלוסייה נותרו עניים.

ההמונים העניים לא רק משלמים את מחיר ההעצמה הכלכלית השחורה – שכן הם נדרשים זה 25 שנה להמתין בסבלנות שגייע תורם ליהנות מפירות הדמוקרטיזציה – אלא גם סובלים מהנזקים שהיא גרמה לשירות הציבורי. במסגרת מדיניות זו, המוני עובדי מדינה לבנים יצאו לפנסיה מוקדמת ותחתם הועסקו בני אוכלוסיות מדוכאות היסטורית. מתוך כך התחוללו אובדן מסיבי של ידע ותרבות ארגונית וצניחה דרמטית ברמת ההשכלה והמיומנות של העובדים. במקביל, העובדים הלבנים שפרשו מהמגזר הציבורי או לא נקלטו בו בגלל זהותם הגזעית החלו מספקים תחליפים פרטיים לשירותים הציבוריים, שממילא הפכו כושלים יותר ויותר (Coovadia et al. 2009). ככל שהאוכלוסיות החזקות – לבנות ושחורות כאחת – עברו לצרוך שירותי רפואה, חינוך וביטחון פרטיים, כך השירות הציבורי הוסיף להתדרדר (Minnar 2005; Ashmore 2013; Macpherson et al. 2014). מהבחינה הזאת, אפשר לומר כי בדרום אפריקה התרחש תהליך של הפרטת האפרטהייד והחלפת עקרון הגזע בעיקרון מעמדי.

גם כיום יש במדינה אליטה שולטת (שמעט יותר ממחציתה היא אוכלוסיות פריבילגיות היסטורית) שמקבלת שירותים נפרדים וטובים לאין ערוך מאלה שמסופקים להמונים. חמור מכך, באזורים רבים ובתחומים רבים איכות השירות הציבורי המוענק לעניים אינו טוב מזה שסופק להם תחת משטר האפרטהייד, ואפילו גרוע ממנו (Magubane 2004).

קריסת מערך אכיפת החוק לאחר הדמוקרטיזציה הוביל לגל פשיעה קיצוני וחסר תקדים, שהגיע לשיאו ב-2006. הסיבות לקריסת החוק והסדר מגוונות, ואחת מהן היא אובדן הידע והתרבות הארגונית – במיוחד משום שבמשטר האפרטהייד היו המשטרה, בתי המשפט ובתי הסוהר מעוז של ימין לבן והתנגדות לדמוקרטיזציה. מאז 2006 חלה אמנם ירידה משמעותית בהיקף הפשיעה ובחומרתה, אך שיעור מקרי הרצח (המדד המקובל להשוואת רמות פשע בין מדינות) הוא עדיין העשירי בחומרתו בעולם והגרוע באפריקה (Kriegler and Shaw 2016). יש לציין כי נתון זה מוטה במידת מה, שכן יכולתה של דרום אפריקה לתעד פשיעה עולה בהרבה על יכולתה למנוע אותה, ובפועל מדינות אחרות באפריקה ובעולם סובלות משיעורי רצח גבוהים בהרבה, אך הנתונים לגביהן כוזבים בשל תיעוד מוגבל וכושל של הפשיעה בהן. כמו כן, המאבק בפשע והחרדה הציבורית מהפשע המשתולל משמשים אמנם למסגור אידיאולוגי של דיכוי אלים של האוכלוסיות "העודפות" (למשל מובטלים, תושבי ה-townships וחסרי בית), אך גם של רשתות הכלכלה הלא-פורמלית וארגוני חוק וצדק קהילתיים, שהתפתחו ושגשגו מאז ראשית האורבניזציה של שחורים בדרום אפריקה.

החרדה והמצוקה הנובעות מהפשע המשתולל הן הסיבה השכיחה ביותר שמהגרים לבנים מדרום אפריקה מציינים כמוטיבציה להגירה, אף שבפועל המיעוט הלבן נהנה מרמת הביטחון האישי הגבוהה ביותר בדרום אפריקה (שם). הדמוקרטיזציה הובילה לירידה תלולה בחוויית הביטחון האישי בקרב האוכלוסיות הפריבילגיות, והן נסוגו מהמרחב הציבורי אל מרחבים פרטיים מבוצרים ומשתמשות במערך מסועף של שירותי ביטחון פרטיים. ההמונים, שידם אינה משגת להתגורר בשכונות מגודרות ולשלם על שירותי ביטחון, סובלים מרמת ביטחון אישי נמוכה הרבה יותר, ולעיתים קרובות אף גרועה הרבה יותר מזו שזכו לה במשטר האפרטהייד. אף שהדמוקרטיזציה נחגגה ונתפסה כנס, בהתחשב במלחמת הגזע העקובה מדם שרבים הניחו שתתרחש, החוק והסדר קרסו וגם חלקה של האלימות הפוליטית לא נפקד, למשל בפרובינציית קוואזולו-נטאל, כפי שהוזכר לעיל (Taylor 2002). כל אלה גבו ב-25 השנים האחרונות 500,000 קורבנות, רובם שחורים. זהו מספר גדול לאין שיעור מ-36,000 קורבנות משטר האפרטהייד שנמנו ברוח ועדת האמת והפיוס (TRC Report, n.d.).

על פי נרטיב ההתפכחות של הימין הלבן החדש, רק בראשית המאה העשרים ואחת החלה להתפתח ההכרה בכך שהמדינה הדרום-אפריקנית היא אתנוקרטית שחורה ולכן עוינת לאדם הלבן. בשנת 2000 פתח רוברט מוגבה, שליט זימבבואה מאז עצמאותה ב-1980, בתמיכת מפלגתו (ZANU-PF, Zimbabwe African National Union Patriotic Front), ברפורמת אדמות נרחבת ואלימה. אדמותיהם של בעלי החוות הלבנים, כ-4,500 משפחות שהחזיקו בכ-33% מהאדמות בזימבבואה, היו אמורות להיות מופקעות כדי לחלקן להמונים. בפועל, בתוך חמש שנים הופקעו בכוח אדמותיהן של 4,000 משפחות לבנות

ונמסרו למקורבי המשטר. בתוך כך נרצחו 11 חוואים ומאות נפצעו, אבל מספרים גדולים הרבה יותר של עובדי חוות שחורים נרצחו, הותקפו, נאנסו וסולקו מבתיהם (Pilossosf 2012). מבקי, שהיה נשיא דרום אפריקה באותה העת, תמך במוגבה, ואין לדעת אם היה עיוור לאופן שבו הלבנים בדרום אפריקה ראו ופירשו את המתרחש או שמא הבינו היטב (Johnson 2009).

הפקעת האדמות בזימבבואה גרמה לקריסה מוחלטת של הייצור החקלאי במדינה והביאה עד מהרה לרעב חסר תקדים בהיסטוריה של אפריקה הדרומית. המערכת הבינלאומית הענישה את משטר מוגבה על הפרת זכויות הקניין ועל האלימות הפוליטית המקצינה באמצעות הטלתן של סנקציות וחרמות (Howard-Hassmann 2016), והתוצאה הייתה החרפת קריסתה של הכלכלה וגל עצום של פליטים, שרובם ככולם – לבנים ושחורים – נמלטו לדרום אפריקה. הימין הלבן החדש בדרום אפריקה מזכיר שוב ושוב את התמוטטותה של זימבבואה ואת הסבל המתמשך של אוכלוסייתה עד להדחתו של מוגבה ב־2017, ולדידו זהו עתידה הבלתי נמנע של דרום אפריקה. חשוב לציין שבעשור הראשון לעצמאותה של זימבבואה, ובמידה רבה גם בשנים שמיד לאחר הדמוקרטיזציה של דרום אפריקה, הצטיירה זימבבואה כסיפור הצלחה נדיר של עידן הדה־קולוניזציה ושימשה דוגמת נגד לטענה Blacks can't govern. לכן תמיכתו של מבקי במוגבה התפרשה כאיתות מכוון לאוכלוסיות הלבנות של דרום אפריקה.

עם זאת, לטענת הימין הלבן החדש, נקודת מפנה גדולה לא פחות הייתה אדישותה של המערכת הבינלאומית למותם המיותר של מאות אלפי חולי איידס עד לשנת 2006, רובם ככולם שחורים עניים וכמעט אף לא אחד מהם לבן, במחדל בריאות הציבור החמור בהיסטוריה של דרום אפריקה (Fassin 2007). ממשלת דרום אפריקה, ובייחוד מבקי עצמו, התעקשו לדחות את הקונצנזוס המדעי הרפואי ואת טענותיה של מערכת הבריאות העולמית. לאורך יותר מעשור הכחישו שנגיף ה־HIV גורם לאיידס, מנעו את אספקתן של תרופות שהוכחו כמצילות חיים לנשאי איידס והפיצו בורות ביחס להתנהגות מינית בטוחה. מספר הקורבנות של מדיניות זו היה לכל הפחות פי עשרה מזה של משטר האפרטהייד, אבל בניגוד לתקופת האפרטהייד, במקרה זה עמדה הקהילה הבינלאומית מנגד ובידיעה מלאה הניחה לדרום אפריקה לפתח את מגיפת האיידס הגדולה בעולם (Parkhurst and Lush 2004).

עם זאת, חשוב לעמוד על המשמעויות הגזעניות הספציפיות שהימין הלבן החדש קורא אל תוך הסיפור. מגיפת האיידס בדרום אפריקה הייתה ועודנה בעיקר בעיה של הרוב השחור, בוודאי לא בעייתם של הלבנים בדרום אפריקה. עובדה זו ממחישה עד כמה נשמר הטאבו על יחסי מין בין הקבוצות הגזעיות גם לאחר הדמוקרטיזציה. אך לשיטתו של הימין הלבן החדש היא מוכיחה גם את השפעתם הטובה והמיטיבה של ערכי המשפחה הנוצריים שהאוכלוסייה הלבנה מתברכת בהם, הניכרת כאשר משווים בין שתי האוכלוסיות ונוכחים בשיעור הילדים הנולדים מחוץ למסגרת הנישואים, שיעורי הגירושים, ובעיקר

שיעורי האלימות המינית המחרידים בחברה השחורה. בפועל, משטר האפרטהייד אחראי ישירות לחורבן העמוק והמתמשך של המבנים המשפחתיים והקהילתיים של האוכלוסיות השחורות; אך זה נדמה כהסבר רפה וחלקי לעומת עוצמתו של הדימוי הגזעני הוותיק של השחור ההיפר-סקסואלי שאינו מסוגל למשול ביצרו, ואת הדימוי הזה אשרר, כביכול, דפוס התפשטותה של מגיפת האיידס.

החורבן שמגיפת האיידס המיטה על דרום אפריקה והשפעתה על מידת הצלחתה של דרום אפריקה הדמוקרטית, טרם זכו לתשומת לב מספקת במחקר. הימין הלבן החדש טוען שבמשטר האפרטהייד המגיפה לא הייתה צומחת לממדים מחרידים כאלה מאחר שהגבלות התנועה החריפות שהושטו על קבוצות אוכלוסייה שונות – בייחוד על קבוצות האוכלוסייה שהן הסובלות העיקריות מהמגיפה – היו מצמצמות מאוד את קצב ההדבקה. כמו כן, משטר האפרטהייד, שהיה קלוויניסטי וגזעני עד לשד עצמותיו, לא היה חושש כמו מבקי להוקיע את האוכלוסייה השחורה כשלוחת רסן וחסרת אחריות בהתנהגותה המינית ולאכזף עליה פרקטיקות של היגינה ובריאות מינית.

אבל כיצד הייתה מגיבה הקהילה הבינלאומית אילו פרצה מגיפת האיידס במשטר האפרטהייד? על פי הימין הלבן החדש, שתיקתה של המערכת הבינלאומית לנוכח מדיניותו הרת האסון של מבקי ממחישה את המוסר הכפול ואת הצביעות האינהרנטיים למשטר זכויות האדם ולחוק הבינלאומי. חמור מכך, המיעוט הלבן התפתה לסמוך על שני אלה שישמרו עליו בשעת צרה, ולנוכח אדישותם למדיניות האיידס הוא יכול להסיק מה תהיה תגובתה של המערכת הבינלאומית למדיניות שתאיים על אינטרסים קיומיים של המיעוט הלבן.

סיכום

תפיסת כישלוננו של הנס הדרום-אפריקני ומערך הדימויים המתאר את האדם הלבן כמיעוט נרדף ונכחד תחת עול המשילות של ריבונות שחורה הם מסר רב עוצמה, שהימין הלבן החדש בדרום אפריקה ממשיג, מפיץ ומייצא לתומכי לאומנות לבנה ברחבי העולם. מתוך שאיפה להוכיח את אקסיומת היסוד של הגזענות שלפיה האדם השחור אינו יכול למשול – לא בעצמו ולא באחרים – מצטמצמים התהליכים החברתיים והפוליטיים שהתחוללו בדרום אפריקה ב-25 השנים שחלפו מאז הדמוקרטיזציה לכדי נרטיב צר ודל של "כישלון". כנגד המידות הפוליטיות הטובות המגולמות בדמותו של אבי האומה הדרום-אפריקנית המודרנית נלסון מנדלה, הן בזירה המקומית הן בזירה הגלובלית, הימין הלבן החדש מבטא חרדה גזעית שיסודה באובדן שאי-אפשר להתאבל עליו מבלי לערער על הוודאויות המכוננות של דרום אפריקה הדמוקרטית ושל משטר זכויות האדם הגלובלי.

אובדנו של מי שמאבד זכויות יתר ומוקע לראשונה כמי ש"כבר לא מגיע לו"; נקודת מבטו של מי שהעולם הופך פחות ופחות מוטה לטובתו בכל יום שעובר; תסכולו הזועם

של מי שנדרש להסתפק בפחות מכפי שנאמר לו בעבר שמגיע לו – כל אלה מציינים מולנו סובייקטיביות פוליטית חדשה. הימין הלבן החדש בדרום אפריקה איננו ממשיג ומבטא את הסובייקטיביות הזאת במפורש, אלא מתיק אותה אל מונחיה של הגזענות. אבל גם מסגרות פוליטיות אחרות אינן ממשיות ומבטאות את אובדנו ותסכולו של בעל זכויות היתר לשעבר. לא הליברליזם (ובכללו הניאו-ליברליזם) ולא מבקריו אינם מציעים דרך שתאפשר לחשוב ולהמשיג את אותה עמדת סובייקט, זמנית ככל שתהיה. אוכלוסיות פריבילגיות לשעבר המביעות אי־נחת מואשמות כי הן מאמצות ללא בושה את עמדת הקורבן; הטענה שקיימות בכלל אוכלוסיות שנהנות מפחות זכויות יתר מכפי שהיו להן בעבר הלא רחוק זוכה לעיתים להכחשה זועמת. אך התגובות האלה הן סימפטומים להיעדר היכולת להמשיג ולראות את הספציפי והייחודי לאותה עמדת סובייקט.

בהקשר של דרום אפריקה, קובלנותיו של הימין הלבן החדש והמהלכים הנרטיביים שבהם הוא מעגן את חוויית החרדה הגזעית מתריסים נגד משטר הוודאיות של הגלובליזציה הניאו-ליברלית, שתחילתו בשלהי שנות השמונים ובראשית שנות התשעים. משטר האפרטהייד יצא נגד הצביעות והמוסר הכפול של קהילת המצפון הבינלאומית, בטענה שזו רדפה דווקא את דרום אפריקה אף שבאותן שנים שיעור הפגיעה בזכויות אדם בשאר מדינות אפריקה היה גבוה לאין שיעור. כעת, אדישותה של אותה קהילה למתרחש בדרום אפריקה מאז 1994 מאשררת את אותה ספקנות זועמת. אליטות גלובליות מנותקות הן בוגדניות ויש צורך בריבונות מקומית שתוכל להדוף או לצמצם את עומק התערבותן של אותן אליטות – זהו המסר שמהדהד את חווייתן של קבוצות ימין חדש, המורכבות מתומכי לאומנות לבנה וכעת, לראשונה, גם מליברטריאנים.

המיעוט הלבן חש כי הוא נתון בטמפורליות אפוקליפטית, במצב שבו האסון עצמו כבר התרחש, אך תוצאותיו – שמצדיקות את מסגורו כאסון – עודן מאיימות מתוך העתיד. דימוי זה לא נותר בגבולותיה של דרום אפריקה, אלא מוצא את דרכו למרכז השיח של הימין החדש הגלובלי בן זמננו.

הפקולטה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת טורונטו, קנדה

ביבליוגרפיה

- אלשך, יהונתן, 2014. היסטוריה פוליטית של דרום אפריקה, בן שמן ותל אביב: מודן ומשרד הביטחון.
- _____, 2017. "פרדיגמת האפרטהייד: היסטוריה, פוליטיקה ואסטרטגיה", ראיף זריק ואילן סבן (עורכים), משפט, מיעוט וסכסוך לאומי, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, עמ' 151-183.
- כיתלחם, לואיז, 2011. צבע מקומי: אפרטהייד לאור התיאוריה, תל אביב: רסלינג.
- גלנר, ארנסט, 1994. לאומים ולאומיות, בתרגום דן דאור, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

- Alexander, Peter, Thapelo Lekgowa, Botsand Mmope, Luke Sinwell, and Bongani Xezwi, 2012. *Marikana: A View from the Mountain and a Case to Answer*, Johannesburg: Jacana Media.
- Alsheh, Yehonatan, and Florian Elliker, 2015. "The Art of Becoming a Minority: Afrikaner Re-politicisation and Afrikaans Political Ethnicity," *African Studies* 74(3), pp. 429–448.
- Ashmore, John, 2013. "'Going Private': A Qualitative Comparison of Medical Specialists' Job Satisfaction in the Public and Private Sectors of South Africa," *Human Resources for Health* 11(1).
- Baines, Gary, 2013. "Lionising De la Rey: Afrikaner Identity Politics and Performative Nostalgia in Post-Apartheid South Africa," *African Identities* 11(3), pp. 249–259.
- Bowles, Nellie, 2019. "'Replacement Theory,' a Racist, Sexist Doctrine, Spreads in Far-Right Circles," *The New York Times*, March 18.
- Broomfield, Nick (Director), 1991. *The Leader, his Driver and his Wife* [film], produced by Nick Broomfield and Rieta Oord.
- (Director), 2006. *His Big White Self* [film], produced by Nick Broomfield.
- Brown, Kyle, and James Elton-Pym, 2018. "Hundreds Beg For White South African Farmers To Get Refugee Visas," *SBS News*, April 12.
- Chitonge, Horman, and Ntombifikile Mazibuko, 2019. *Social Welfare Policy in South Africa: From the Poor White Problem to a "Digitised Social Contract*, New York: Peter Lang Inc., International Academic Publishers.
- Coovadia, Hoosen, Rachel Jewkes, Peter Barron, David Sanders, and Diane McIntyre, 2009. "The Health and Health System of South Africa: Historical Roots of Current Public Health Challenges," *The Lancet* 374(9692), pp. 817–834.
- Dodson, Belinda, 2010. "Locating Xenophobia: Debate, Discourse, and Everyday Experience in Cape Town, South Africa," *Africa Today* 56(3), pp. 2–22.
- Dubow, Saul, 2012. *South Africa's Struggle for Human Rights*, Athens, OH: Ohio University Press.
- Fassin, Didier, 2007. *When Bodies Remember: Experiences and Politics of AIDS in South Africa*, Berkley, CA: University of California Press.
- Ferris-Rotman, Amie, 2018. "Why Russia is Wooing South Africa's White Farmers," *Washington Post*, September 23.
- Fox News, 2018. "South Africa Begins Seizing Land from White Farmers," *Fox News*, August 22.

- Fujii, Lee Ann, 2009. *Killing Neighbors: Webs of Violence in Rwanda*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Gerlach, Christian, 2010. *Extremely Violent Societies: Mass Violence in the Twentieth-Century World*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Giliomee, Hermann, 2003. *The Afrikaners: Biography of a People*, London: Hurst.
- , 2012. *The Last Afrikaner Leaders: A Supreme Test of Power*, Cape Town: Tafelberg.
- , 2019. *The Rise & Demise of the Afrikaners*, Cape Town: Tafelberg.
- Guelke, Adrian, 2005. *Rethinking the Rise and Fall of Apartheid: South Africa and World Politics*, New York, NY: Macmillan.
- Harber, Anton, 2011. *Diepsloot*, Johannesburg: Jonathan Ball.
- Hartsock, Nancy, 1998. *Feminist Standpoint Revisited, and Other Essays*, Boulder, CO: Westview Press.
- Hekman, Susan, 1997. "Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited," *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 22(2), pp. 341–365.
- Henrard, Kristin, 2002. *Minority Protection in Post-apartheid South Africa: Human Rights, Minority Rights, and Self-determination*, Westport, CT: Praeger.
- Hirschfeld Davis, Julie, and Norimitsu Onishi, 2018. "Trump's South Africa Tweet Seems to Embrace Racist Narrative on Land Dispute," *New York Times*, August 23.
- Hochschild, Arlie R., 2016. *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right*, New York, NY: The New Press.
- Howard-Hassmann, Rhoda E., 2016. *State Food Crimes*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Howarth, David, 1997. "Complexities of Identity/Difference: Black Consciousness Ideology in South Africa," *Journal of Political Ideologies* 2(1), pp. 51–78.
- Hyslop, Jonathan, 1995. "The Prophet Van Rensburg's Vision of Nelson Mandela: White Popular Religious Culture and Responses to Democratisation," *Social Dynamics* 21(2), pp. 23–55.
- IRR, 2018. "The Truth about EWC," *politicsWeb*, September 10.
- Johnson, Richard William, 2009. *South Africa's Brave New World: The Beloved Country Since the End of Apartheid*, London: Penguin.
- , 2015. *How Long Will South Africa Survive?* Johannesburg: Jonathan Ball.
- Kalyvas, Stathes N., 2006. *The Logic of Violence in Civil War*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kemp, Arthur, 2008. *Victory or Violence: The Story of the AWB of South Africa*, n.p.: Ostara Publications.

- Klug, Heinz J., 2010. *Constitution of South Africa: A Contextual Analysis*, Oxford, OR: Hart.
- Kriegler, Anine, and Mark Shaw, 2016. *A Citizen's Guide to Crime Trends in South Africa*, Johannesburg: Jonathan Ball Publishers.
- Macpherson, Ian, Susan Robertson, and Geoffrey Walford, 2014. *Education, Privatisation and Social Justice: Case Studies from Africa, South Asia and South East Asia*, Oxford: Symposium Books Ltd.
- Magubane, Zine, 2004. "The Revolution Betrayed? Globalization, Neoliberalism, and the Post-Apartheid State," *The South Atlantic Quarterly* 103(4), pp. 657–671.
- Mann, Michael, 2005. *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McKenzie, David, and Brant Swails, 2018. "They're Prepping for a Race War and They See Trump as Their 'Ray of Hope'," *CNN*, November 20.
- Minnaar, Anthony, 2005. "Private-Public Partnerships: Private Security, Crime Prevention and Policing in South Africa," *Acta Criminologica: Southern African Journal of Criminology* 18(1), pp. 85–114.
- Mpofu, William, 2017. "Thabo Mbeki: Understanding a Philosopher of Liberation," *African Historical Review* 49(2), pp. 48–71.
- Myburgh, Johannes, 2013. "Right-Wing South Africans Still Fear 'Racial Apocalypse' After Mandela's Death," *Business Insider*, December 26.
- Nasson, Bill, 2010. *The War for South Africa*, Cape Town: Tafelberg.
- Neocosmos, Michael, 2010. *From Foreign Natives to Native Foreigners: Explaining Xenophobia in Post-Apartheid South Africa: Citizenship and Nationalism, Identity and Politics*, Dakar: Codesria.
- Niemietz, Kristian, 2019. *Socialism: The Failed Idea That Never Dies*, London: Institute of Economic Affairs.
- Orgad, Liav, 2015. *The Cultural Defense of Nations: A Liberal Theory of Majority Rights*, Oxford: Oxford University Press.
- Parkhurst, Justin O., and Louisiana Lush, 2004. "The Political Environment of HIV: Lessons from a Comparison of Uganda and South Africa," *Social Science & Medicine* 59(9), pp. 1913–1924.
- Pilosof, Rory, 2012. *The Unbearable Whiteness of Being: Farmers' Voices from Zimbabwe*, Harare: Weaver Press.
- Pogue, James, 2019. "The Myth of White Genocide," *Harper's Magazine*, March.
- Scott, James C., 2009. *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*, London: Yale University Press.

- Serra, Narcis, and Joseph E. Stiglitz, 2008. *The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance*, New York, NY: Oxford University Press.
- Singh, Anne-Marrie, 2016. *Policing and Crime Control in Post-apartheid South Africa*, London: Routledge.
- Snyman, Adriaan, 2006. *Worte eines Propheten*, Marktoberdorf: Argo.
- Steinberg, Jonny, 2002. *Midlands*, Johannesburg: Jonathan Ball.
- Steyn, Melissa, 2001. *Whiteness Just Isn't What It Used to Be: White Identity in a Changing South Africa*, Albany, NY: SUNY Press.
- Tangri, Roger, and Roger Southall, 2008. "The Politics of Black Economic Empowerment in South Africa," *Journal of Southern African Studies* 34(3), pp. 699–716.
- Taylor, Rupert, 2002. "Justice Denied: Political Violence in Kwazulu-Natal after 1994," *African Affairs* 101(405), pp. 473–508.
- TRC Report (n.d.). Truth and Reconciliation Commission (online).
- Truscott, Ross, 2011. "National Melancholia and Afrikaner Self-Parody in Post-Apartheid South Africa," *Psychoanalysis, Culture & Society* 16(1), pp. 90–106.
- van der Waal, Kees (C. S.), and Steven Robins, 2011. "'De la Rey' and the Revival of 'Boer Heritage': Nostalgia in the Post-apartheid Afrikaner Culture Industry," *Journal of Southern African Studies* 37(4), pp. 763–779.
- van Heyningen, Elizabeth, 2013. *The Concentration Camps of the Anglo-Boer War: A Social History*, Johannesburg: Jacana Media.
- van Zyl-Hermann, Danelle, 2014. "Baas or Klaas? Afrikaner Working-Class Responses to Transformation in South Africa, ca. 1977–2002," *International Labor and Working-Class History* 86, pp. 142–158.
- , 2018. "Make Afrikaners Great Again! National Populism, Democracy and the New White Minority Politics in Post-Apartheid South Africa," *Ethnic and Racial Studies* 41(15), pp. 2673–2692.
- Welsh, David, 2010. *The Rise and Fall of Apartheid*, Johannesburg: Jonathan Ball Publishers.
- Wilson, Richard A., 2001. *The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa: Legitimizing the Post-Apartheid State*, Cambridge: Cambridge University Press.
- World Bank, 2008. *Overcoming Poverty and Inequality in South Africa: An Assessment of Drivers, Constraints and Opportunities*, Washington DC: World Bank.
- Yiftachel, Oren, 2006. *Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel/Palestine*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.